

Gyurgyák János
Piketty-mánia vagy a valóság visszatérése?

2015. április 15.,

http://hvg.hu/hvgfriss/2015.16/201516_gyurgyak_janos_pikettymania_vagy_a_valos_ag_

A mind rémisztőbb vagyoni és jövedelmi egyenlőtlenségek okait és katasztrofális következményeit taglalja Thomas Piketty a „letűnt” Marxot parafrázáló monográfiája. A bestseller az emberiség jövőjéről zajló szellemi vitákban egyszer hivatkozási pont, máskor megcáfolandó teória. Kritikai esszéjében cikkünk szerzője a mára már könyvtárnaira duzzadt Piketty-szakirodalomban vág rendet.

(A jelenség) Mint a mesében, amikor a legkisebb fiú elindult szerencsét próbálni... 2013 nyarán a francia könyvpiacra megjelent egy könyv a fiatal, negyvenes évei elejét taposó közgazdász, Thomas Piketty tollából, meglehetősen provokatív és nem utolsósorban Marxra hajazó címmel: A tőke a 21. században. A mű Franciaországban nem keltett különösebb hullámokat: néhány elismerő szakmai kritika, miegyebek, ahogy ez már lenni szokott. A könyvet a következő évben az elismert amerikai Harvard University Press is kiadta, a szakkönyvekre jellemző viszonylag alacsony példányszámban. A csoda ez után történt, amiben Paul Krugmannek, a Nobel-díjas közgazdásznak nem kis szerepe volt. Ő ugyanis a könyvet „az év, de talán az évtized legfontosabb műveként” aposztrofálta, amely „meg fogja változtatni egész gondolkodásunkat a társadalomról és a gazdaságról”. S a gát ebben az esetben valóban áttört: a legfontosabb világlapok, mint a The New York Times vagy a Financial Times vitacikkek sorozatát jelentette meg a műről.

A trend tehát megfordult, s – a mediatisált világ törvényszerűségének megfelelően – aki számított (vagy aki azt gondolta magáról, hogy számít), nos, azok valamennyien szinte belső kényszert éreztek, hogy hozzászóljanak a vitához. Ennek következtében a könyv viharos gyorsasággal az Amazon bestsellerlistájának élén találta magát, olyan könyveket megelőzve, mint a fizikus Stephen Hawking időtörténeti klasszikusa. S a szerző amerikai előadókörútjának körülményeit néhányan – talán kissé túlozva – úgy jellemezték, mint amely eddig csak a rocksztárokra volt jellemző. Pikettynek sikerült tehát olyan, valóban égető társadalmi problémát a közéleti érdeklődés középpontjába állítani, amit előtte a kilencvenes évektől kezdve már oly sokan feszegettek, lényegében eredménytelenül. Nevezetesen azt, hogy a világban a vagyoni és jövedelmi egyenlőtlenségek folyamatosan növekednek, aminek beláthatatlan következményei lehetnek a jövőre nézve.

Mindezek miatt az addig a fejüket a homokba dugó politikusok, az IMF, a Világbank, az OECD és a világgazdaságot irányító többi szervezet vezetői is kénytelenek voltak a problémát legalábbis érzékeltetni, s óvatos, bizonyos megértésről tanúskodó kijelentéseket tenni. Eddig ugyanis mindezeket a gondolatokat eleve az ördögtől valóknak, holmi anarchista fiatalok hözöngéseinek, vagy az egyenesen halottnak vélt eszme, a kommunizmus visszatérő kísértetének állították be. Ennek a problémaérezékes folyamatnak fontos állomása volt, amikor Barack Obama, tehát a világot irányító hatalmak – legalábbis ma még – legerősebb országának elnöke kijelentette: az egyenlőtlenség „korunk legnagyobb kihívása”. Idekívánkozik az Occupy Wall Street mozgalom jelszava, a Mi vagyunk a 99 százalék csakúgy, mint a világ egyik leggazdagabb emberének, Warren Buffettnek az a kijelentése, hogy neki és a barátainak már elege van a „milliárdosok által babusgatott és milliókkal kipárnázott kongresszusból”. E sorból nem maradhat ki Ferenc pápa sem, aki szerint a mai egyenlőtlenség arra az ideológiára vezethető vissza, amely mindenáron a piac abszolút autonómiáját és a pénzügyi spekulációk jogosultságát védelmezi. Így a modern korban önálló hatalmi ággá vált média is lassan-lassan hangot kezdett váltani. Különösen meglepő volt ez a gazdasági média esetében, amelyről a szintén francia közgazdász Christian Chavagneux pontosan és a valóságnak megfelelően állapította meg, hogy az „90 százalékban liberális és szabályozásellenes”. Ennek a trendnek a megváltoztatásában, mondhatni megtörésében, bárhogy vélekedjünk is a nézeteiről, bárhogy alakuljon könyvének további recepciója, Thomas Piketty vitathatatlanul fontos szerepet játszott, ha ugyan nem a legfontosabbat. Olyan, a világ jövőjét hosszú távon meghatározó problémát állított ugyanis a társadalomtudományi és a közéleti viták középpontjába, amely – s ezt nem lehet eléggé hangsúlyozni – nemcsak a neoliberais, eredendően szabályozásellenes gazdasági, politikai és médiaelitnek szól, hanem komoly dilemmákat vet fel a hagyományos és újbaloldali, valamint az ó- és újkonzervatív gondolkodók számára is.

De még a keresztény gondolkodóknak is feladatuk a lecke, például ennek a bibliai helynek az újraértelmezése során: „Mert mindenkinek, a kinek van, adatik, és megszorítottatik; a kinek pedig nincsen, attól az is elvétetik, a mije van” (Mt 25:29). A kérdéssel tehát világnézettől függetlenül mindenkinek szembe kell néznie, ahogy erre kiváló példát szolgáltatott a Thatcher-monográfus angol Charles Moore, aki a konzervatív Daily Telegraphnak adott interjújában ezt találta mondani: „kezdem azt hinni, hogy a baloldalnak talán mégis igaza van”. Azaz az ügy mindenkit érint, aki legalábbis minimális felelősséget érez a következő nemzedékek sorsa iránt, s nem az a legfontosabb problémája, hogyan is tömhetné degeszre a zsebét pénzzel, amíg még lehet. 2008 összes szörnyűsége ellenére talán azt mondhatjuk, hogy ennek a világot

megrázó válságnak legalább egy pozitív hozadéka mindenképpen volt: vége látszik szakadni a képzelt, nagyrészt a média által konstruált virtuális világnak. A valóság nevű nagybátyánk ismét itt kopogtat az ajtón.

(A tételek) Mivel ennek az írásnak a célja nem a Piketty-mű részletes bemutatása, annál is kevésbé, mivel a könyv hamarosan magyarul is megjelenik a Kossuth Kiadó gondozásában, így mindenki számára elérhetőek lesznek az adatsorai. A további kritikai megjegyzések okán csak a szerző legfontosabb megállapításait összegezném. De még mielőtt ezt megtenném, rendkívül fontosnak tartom megjegyezni, hogy ebben az esetben, s szemben a körülötte zajló médiafelhajtással, nem újabb önjelölt prófétával állunk szemben, aki a világot új utakra akarja vezetni, hanem felelősen gondolkodó értelmiségiről van szó. Piketty a könyvében nem győzi ugyanis hangsúlyozni, hogy minden humán- és társadalomtudományi elemzés eleve csupán „tökéletlen és megközelítő” lehet, amely vitatható és szükségképpen vitatandó eredményekre vezet, s amely esetleges igazságai ellenére sem tud, ergo nem is fog megálljt parancsolni sem az igazságtalanságnak, sem pedig az erőszaknak. Ebben a korlátozott értelemben felfogott társadalomtudományoknak szerinte csupán az a feladatuk, hogy a kialakult, s a szakmai közvélemény által elfogadott módszerek segítségével információkat gyűjtsenek és rendszerezzenek, valamint ezen információkat és ismereteket nyilvánossá tegyék a további demokratikus viták számára.

Piketty kiindulópontja klasszikusan reformista álláspont, azaz nem eleve piac- vagy kapitalizmusellenes; problémafelvetése alapvetően arra irányul, hogyan is érhető el még működésképes, ugyanakkor a mainál igazságosabb társadalom. A probléma tehát az, miként lehetne a tőke hozamait megcsapolni anélkül, hogy maga a motor felmondaná a szolgálatot. Nem tekinti tehát az egyenlőtlenséget feltétlenül ördögtől valónak, az igazi kérdés számára az, hogy az megfelelően indokolható-e. S azt sem rejti véka alá, amint erről a könyv mottója mindenkit meggyőzhet, hogy ebben a kérdésben az 1789-es Emberi és polgári jogok nyilatkozatának első cikkelye alapján áll, nevezetesen: a társadalmi különbségek csakis a közösség szempontja szerinti hasznosságon alapulhatnak. Szakít tehát azzal a liberális alapdogmával, hogy a piac alapvetően és természete szerint valami neutrális hely lenne. Piketty személyiségéhez még az is hozzátartozik, hogy a neki megajánlott legmagasabb francia kitüntetést visszautasította, mert „nem annak eldöntése a kormány feladata, hogy kiket díjazzon, s kiket nem, neki csak a gazdasági növekedés előmozdításával kellene foglalkoznia”.

Piketty legfontosabb tudományos eredménye a közel tízéves munkával gyűjtött, hatalmas vagyoni és jövedelmi statisztikai adatmennyiségre alapozott tétel,

nevezetesen, hogy Simon Kuznets, a Nobel-díjas közgazdász tévedett, amikor azt állította, hogy a „növekedés, a verseny, valamint a technikai fejlődés XX. századi erői automatikusan csökkentik az egyenlőtlenséget, továbbá harmonikusabb viszonyokat hoznak létre a különböző társadalmi rétegek között”. **Számtalan adatsora egyaránt azt bizonyítja, hogy egyrészt a felső tized (szakmai nyelven decilis) részesedése a nemzeti vagyontól a hetvenes évektől kezdve folyamatosan növekszik, azaz a jövedelmi egyenlőtlenségek a különböző társadalmi csoportok között tovább nőnek, s a vagyoni koncentráció mértéke elérte, sőt bizonyos országokban meg is haladta a századfordulós rátát, amely 1914 után néhány évtizedig csökkent (s Piketty szerint ez vezette félre Kuznetzet és követőit). Ez az átmeneti csökkenés azonban csak a két háború okozta megrázkódtatások miatt bevezetett közpolitikai intézkedések hatásának volt köszönhető. Szabadpiaci körülmények között (s ez az igazán nyugtalanító Piketty következtetései között) érvényesül az $r - g$ szabály: ha a tőke átlagos éves hozama (return of capital, azaz a nyereség, az osztalék, a kamat, a bérleti díjak és más tőkejövedelem) meghaladja a gazdasági növekedés ütemét, akkor a vagyoni és jövedelmi különbségek szükségszerűen növekszenek. Továbbá ennek következtében a múltban felhalmozott vagyonok automatikusan gyorsabban fognak növekedni, mint ahogy a kibocsátás és a jövedelmek. Piketty szerint mindig is így volt a történelemben, csupán kivételes időszakokban és körülmények között (mint most átmenetileg Kínában, illetve az idézett két háború közötti időszakban) nem állt fenn ez a törvényszerű arány. Másképp megfogalmazva: a konvergencia erői (oktatás, szakképzés, életpálya során bekövetkező változások stb.) gyengébbek a divergencia törvényénél. **S ami még ennél is nyugtalanítóbb Piketty érvelésében: minél tökéletesebben működnek a piacok, annál erőteljesebben.** Még durvábban: szerinte Marxnak ebben a vonatkozásban lényegében igaza volt, amikor a tőke és a vagyoni egyenlőtlenség fundamentális szerkezetét vizsgálta, bár – teszi hozzá – Marx apokaliptikus víziói végül is nem teljesültek.**

S Piketty abban is gyökeresen eltér neves elődjétől, hogy nem determinisztikusan fogja fel ezt a folyamatot, hiszen a politika, szélsőséges esetekben maguk a történelmi körülmények módosíthatják az arányokat. Végül azért is bírálja Marxtot, hogy nem vette kellőképpen figyelembe a termelékenység növekedésében rejlő lehetőségeket. (Elvileg tehát, tehetjük hozzá, ez a lehetőség, azaz a technika fejlődésével bekövetkező termelékenységnövekedés mint a gazdasági növekedés motorja, elvileg nem zárható ki a jövőben sem.) **Még egyszerűbben megfogalmazva: ha nincs 4-5 százalékos gazdasági növekedés (s Piketty szerint erre ma nincs sok esély), továbbá ha nem történik politikai beavatkozás, akkor a vagyonfelhalmozás törvénye miatt „a múlt felfalja a jövőt”.**

Piketty másik fontos megállapítása tehát az, hogy a vagyonok és jövedelmek elosztásának története mindig is szorosan kapcsolódott a politikához, következésképpen ez a jövőben sem hagyható csak az autonóm gazdasági mechanizmusokra. Vagyis a politikának feladata a vagyoni és jövedelmi egyenlőtlenségek újrászabályozása. S ennek különböző módozataira (a progresszív jövedelemadótól egészen az újra bevezetendő örökösödési adóig) konkrét, de nem túl részletes javaslatokat is tesz. Ha ez nem következik be, akkor a **„kapitalizmus olyan önkényes és feloldhatatlan egyenlőtlenségeket teremt, amelyek aláássák a demokratikus társadalmak alapját képező meritokratikus értékeket”**.

(A kritika) Ez a gondolat már átvezet a könyv kritikai fogadtatásához. S talán éppen a fentiekben említett pont a leghomályosabb Piketty gyakorlati megvalósítási terveiben. **Egyrészt a pénzügyek technológiai-technikai feltételeinek fejlődése, másrészt a globalizáció ténye miatt a nemzetközivé vált tőke a mai nemzeti-állami keretek között aligha kényszeríthető nagyobb hozzájárulásra. Egyszerűen továbbáll ugyanis. Egyfelől a világméretben rendelkezésre álló szabad munkaerő, másfelől éppenséggel az országok között beindult adóverseny miatt kezdett felgyorsulni mintegy 40-50 évvel ezelőtt a Piketty által leírt folyamat. S ma nincs az a hatalom, nincs az az erő, amely mindezt feltartóztatná. Elvileg persze nem kizárt a tőke önkorlátozása, azaz önmaga részleges röghöz kötése (de ez még a legbelátóbb gazdasági elittel és középosztállyal rendelkező Németországban is csak helyel-közzel működik). Az önmérséklet a történeti tapasztalatok alapján csak a legritkább esetben szokott eredményre vezetni. A másik megoldás a szabályozás nemzetközivé tétele, követve ezzel a tőke mozgását. Ez azonban az utóbbi évtizedben felgyorsult világhatalmi versengés miatt még reménytelenebb vállalkozás. Nem beszélve arról, hogy a demokráciát, amelynek jövője miatt Piketty joggal aggódik, a nemzeti-állami keretek tették lehetővé, s ezek további felbontása éppenséggel magát a demokráciát szüntetné meg a jelenlegi körülmények között (ráadásul ez a világkormányzás praktikusán megvalósíthatatlan).**

Van azonban még egy elvi lehetőség, s talán számomra ez Piketty érvelésének legzavaróbb, legaggasztóbb mozzanata: hogy az egyenlőtlenségek átmeneti csökkentését alkalmasint a két háború szörnyűséges tapasztalatai tették lehetővé. Magyarul az eluralkodó erőszak és a polgári társadalom totális összeomlása vezette az embereket jobb belátásra. Piketty adatsorai alapján mondhatjuk: csak átmenetileg. De mivel ennek a jövőbeli lehetőségébe még belegondolni is borzongató (bár elvileg kizárni nem lehet), talán jobb, ha ezt a

gondolatmenetet itt berekesztem. Ezek az elvi fejtegetések nem jelentik azonban azt, hogy a jelenlegi körülmények között semmi sem tehető. Tehető, csak éppenséggel a probléma nagyságához képest ezek ugyancsak kis lépéseknek nevezhetők (adóparadicsomok, offshore számlák felszámolása, progresszív adózás bevezetése mindenütt, ahol nem menekül el a tőke azonnal stb.).

Hans-Werner Sinn, a müncheni Ifo gazdaságkutató intézet vezetője azt veti Piketty szemére, hogy ha az $r - g$ formula igaz is, akkor sem lehet kizárni, hogy a gazdagok a jövőben a felhalmozott vagyont fogyasztásuk növelésére használják. Ezzel az a felhalmozási paradoxon, amelyről Piketty beszél, magától esik el. Kérdés persze, hogy – tekintve a vagyon nagyságát – milyen fogyasztásnövekedés képzelhető el még a mainál is fokozottabb mértékben? A Harvardon tanító Martin Feldstein a felhalmozott vagyon másfajta feloldása mellett érvel: az öröklés általában a vagyon felosztásával, s nemritkán a felélésével azonos. Így eo ipso nem következik be a Piketty által vizionált tőkefelhalmozás és koncentráció. Daron Acemoglu amerikai közgazdász és a szintén amerikai James Robinson politológus egészen más megközelítésből bírálja Piketty elméletét. Szerintük ugyanis a szerző ugyanazt a hibát követi el, amit Marx: történeti folyamatokat extrapolál, pedig ez a metódus már Marx elméletét is zátonyra futtatta. A jövő – mondják – kiszámíthatatlan, a történeti tényekből nem levezethető, a jövő mindig tartogat olyan váratlan fordulatokat, amelyekkel a kutató nem számol, mert egyszerűen nincs birtokában ez a tudás.

S természetesen nem maradtak el a szokásos liberális érvek sem: az egyenlőtlenség alapvetően hasznos, az állami beavatkozás és a konfiskálás megfojtja az innovatív gazdaságot, Bill Gates és Steve Jobs a végén úgyis felosztja és közcélokra fordítja vagyona nagy részét és így tovább, és így tovább. S természetesen a hagyományos marxista és feminista kritikák, továbbá a szerzőt Európa-centrizmussal vádoló érvek sem maradtak el. A Bischoff–Müller-szerzőpáros pedig a pénzügyi tőke szerepének elhanyagolását veti a szerző szemére. A könyv németországi recepciójában egy sajátos érv is megjelent, hogy ez „ránk” nem vonatkozik, legyen ez a franciák és az amerikaiak problémája, nálunk minden másképp van! Az Institut der Deutschen Wirtschaft jelentése szerint ugyanis „Németországban 2005 óta a jövedelmi egyenlőtlenségek nagyjából konstansak maradtak”. Ők azonban csak a jövedelmi egyenlőtlenségekről tesznek említést, és megfeledkeznek arról, hogy Németországban a vagyoni megoszlás nagyon is hasonló az Egyesült Államokban tapasztaltakhoz (Németországban a leggazdagabb 1 százalék kezében van a nemzeti vagyon 30, míg a felső 5 százalék kezében az 50 százaléka, míg Amerikában ez az arány 35, illetve 60 százalék).

S végül: ha lecseng a nagyrészt a média keltette Piketty-mánia, s eljön a szerző adataihoz, érveléséhez és következtetéseihez fűződő csendesebb kritikai értékelés ideje, akkor látjuk majd csak, mennyire változtatta meg a társadalomtudományi közbeszédet ez a mindenképpen figyelemre méltó tudományos teljesítmény. S hogy minden egyes adatát, érvét és politikai következtetését a pénz és a vagyon tulajdonosai, illetve az általuk fenntartott intézmények kutatói szigorú górcső alá veszik, nos, abban aligha kételkedhetünk. Ezzel azonban Piketty maga is tisztában van, hiszen könyvét azzal a gondolattal zárja, hogy „akiknek sok van belőle (mármint a pénzből), azok mindig meg fogják tudni védeni az érdekeiket”. A könyv további utóéletének ismerete nélkül sem kell nagy bátorság, hogy megjósoljuk: nagy valószínűséggel ez a jövőben sem fog alapvetően megváltozni.

(A Piketty-kötettel foglalkozó fontosabb németországi írások: Stephan Kaufmann – Ingo Stütze: Kapitalismus: Die ersten 200 Jahre. Einführung, Debatte, Kritik. Bertz-Fischer, 2014; Ulrich Horstman: Alles, was Sie über Das Kapital im 21. Jahrhundert von Thomas Piketty wissen müssen. FBV, 2014; Joachim Bischoff – Bernhard Müller: Piketty. Kurz und kritisch. VSA Verlag, 2015.)

GYURGYÁK JÁNOS

A szerző történész, az Osiris Kiadó igazgatója